

ANNA MAZUR

ZABÓJSTWA JAKO SKRAJNY PRZEJAW AGRESJI WŚRÓD NIELETNICH

MURDERS AS A MANIFESTATION OF EXTREMELY AGGRESSIVE BEHAVIOUR AMONG THE JUVENILE CRIMINALS

STRESZCZENIE

Nieletni zabójca - samo określenie wywołuje emocjonalne przerażenie i poczucie bezsilności. Zastanawiający staje się fakt, dlaczego tak młodzi ludzie są w stanie targnąć się na życie innej osoby? Wszystko zaczyna się jednak od agresji. Agresywność staje się powszechna w różnych środowiskach, a jej najbardziej skrajnym przejawem wśród dzieci i młodzieży są zabójstwa. Nieletni i młodociani to grupa młodych ludzi, których osobowość, dojrzałość psychiczna i społeczna dopiero się kształtuje. Wykazywane niewłaściwe zachowania są wynikiem zbiegu wielu różnych czynników, przyczyn i motywacji. Ta grupa sprawców wymaga także specyficznej pracy wychowawczej i resocjalizacyjnej.

Słowa kluczowe: zabójstwo, nieletni, agresja, resocjalizacja

ABSTRACT

A juvenile murder- the phrase causing frightening and feeling of helplessness. It is wondering, why are such young people able to kill somebody? Everything begins with aggression. Aggressiveness is becoming more and more common in many different environments and its extremal manifestation among children and the young is murdering. The juvenile criminals and the youth are in the age when their personality, emotional and social maturity are shaped. Their improper behaviour is the effect of many different factors, reasons and motives. This group of criminals needs specific pedagogical treatment and resocialization.

---

¹ społeczny kurator sądowy, Sąd Rejonowy w Janowie Lubelskim, studentka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. annamazur66@wp.pl

Keywords: murder, juvenile, aggression, resocialization

WSTĘP

We współczesnym świecie zauważa się dość duży wzrost dezorganizacji życia i wzrost zachowań negatywnych wśród dzieci i młodzieży. Niepokojące są fakty, iż zachowania te przejawiają się prawie w każdym środowisku, w którym młodzież na co dzień funkcjonuje. Natomiast obserwacja agresywnych zachowań i częsty kontakt z brutalnością powoduje nie tylko wzrost podobnych czynów, ale także tolerancję na tego typu zachowania. Jeżeli młodzież uczy się zachowań agresywnych i przestępczych jako metody rozwiązywania problemów, a dorośli będą to akceptować, poziom agresji może wzrosnąć do niewyobrażalnych rozmiarów.

Wyniki badań naukowców z dziedziny pedagogiki, psychologii, socjologii czy też kryminologii wskazują na najbardziej drastyczne przejawy agresji wśród coraz to młodszych osób. Agresywność staje się powszechna w różnych środowiskach, łącznie z rodziną, szkołą, placówkami wychowawczymi, a jej najbardziej skrajnym przejawem, na co wskazują statystyki policyjne, są zabójstwa popełniane przez nieletnich i młodocianych sprawców.

Nieletni i młodociani to osoby, których dojrzałość społeczna nie jest jeszcze w pełni ukształtowana, mimo to dopuszczają się różnorodnych czynów karalnych, do najcięższych włącznie. Szokujące są przy tym informacje, że około 3% zabójstw w Polsce i na świecie popełniają właśnie ci młodzi ludzie.

AGRESJA JAKO PROBLEM WSPÓŁCZESNEJ MŁODZIEŻY

Zainteresowanie problemem agresji jest bardzo duże, gdyż przenika ona coraz głębiej w codzienne ludzkie życie. Tym samym, coraz więcej badaczy z dziedziny psychologii, pedagogiki czy socjologii skupia swoją uwagę na analizie tego zjawiska. Istotne stało się całościowe zrozumienie mechanizmów agresji, przyczyn powstawania tego typu zachowań, by zorganizować skuteczne oddziaływania profilaktyczne i wychowawcze.

Agresja wydaje się zjawiskiem prostym i konkretnym, jednak analiza fachowej literatury naukowej wskazuje, iż nie ma jednoznacznej definicji.

Agresja w zależności od punktu spojrzenia jest pojęciem wieloznacznym. Według Wincentego Okonia agresja to zachowanie ukierunkowane na wyrządzenie krzywdy innym osobom, którego nie można usprawiedliwić ze społecznego punktu widzenia². Ogólnie można stwierdzić, iż agresją nazywamy celowe zachowanie przeciwko innym osobom lub rzeczom, którego efektem jest zawsze cierpienie, strata lub zniszczenie. Agresja jest zatem zjawiskiem nieaprobowanym społecznie - „każdy wybuch agresji mobilizuje tkwiącą w człowieku chęć niszczenia, a chęć ta nigdy nie jest nasycona, jeżeli raz zacznie się ją realizować, to trudno ją nieraz zahamować, bardzo szybko narasta, w przeciwieństwie bowiem do świata zwierzęcego, w którym tendencje niszczycielskie mają swoje granice wyznaczone prawem zachowania życia (zabija się dla zaspokojenia głodu lub w obronie życia), u człowieka ich granica ma znak nieskończoności, człowiek niszczy dla samego niszczenia”³.

Dokonując analizy fachowej literatury, często spotykamy się z zamienne stosowanymi pojęciami agresji i przemocy. Jednak są to zjawiska, które wymagają systematycznego zróżnicowania. Według Janusza Surzykiewicza w odróżnieniu od agresji, oscylującej między dodatnią i ujemną właściwością psychologiczną, przemoc przedstawia się jednoznacznie jako negatywną. Przemoc polega na bardziej świadomym wywieraniu presji na słabszą jednostkę lub grupę, na wykorzystaniu własnej przewagi fizycznej lub psychicznej. Rozważając to pojęcie, podkreśla się, że nie wolno zapominać o intencjach, ale też należy uwzględnić ich intensywność⁴. Istotny jest również fakt, iż agresja jest zachowaniem silnie powiązanim z kontekstem sytuacyjnym i jest zazwyczaj jednorazowa. Natomiast przemoc jest procesem występującym cyklicznie z tendencją do eskalacji.

Najbardziej powszechny podział agresji przedstawia A. H. Buss. Dzieli on agresję na fizyczną i słowną. Agresję fizyczną określa jako atak na inną osobę, w którym atakujący posługuje się określonymi częściami ciała lub narzędziami, zadając ból lub wyrządzając szkody osobie będącej przedmiotem agresji. Natomiast w agresji słownej agresor, posługując się bodźcami werbalnymi szkodliwymi dla osoby atakowanej, wywołuje u niej strach, poczucie krzywdy czy też odrzucenie uczuciowe⁵. Tak więc agresja werbalna występuje wtedy, gdy w stosunku do innych osób stosowane są przezwiska, przekleństwa, plotki czy krzyk. Jej konsekwencją jest

---

2 Okoń, 2001, s. 15.

3 Kępiński, 1972, s. 97.

4 Surzykiewicz, 2000 s. 19-20.

5 Skorny, 1989, s. 180.

poczucie zagrożenia lub nawet wyizolowanie się ofiary agresji. Agresja fizyczna to przede wszystkim fizyczny atak na drugą osobę lub jej własność. Wśród dzieci i młodzieży przybiera ona najczęściej formę pobić, zranień, uderzeń, popchnięć itp.

Jak wynika z licznych badań, w ostatnich latach zauważa się wzrostową tendencję agresywnych zachowań wśród dzieci i młodzieży. Aby skutecznie temu zapobiegać i eliminować tego typu zachowania, istotne jest poznanie genezy agresji, a przede wszystkim jej przyczyn. Literatura przedmiotu wskazuje, że przyczyn agresji jest bardzo wiele. Analizując pojedyncze agresywne zachowanie, łatwo zauważyć, iż pojawia się kumulacja kilku czynników. Czynniki te mogą wiązać się z różnymi aspektami życia człowieka. Najczęściej wskazuje się na wpływ najbliższych środowisk.

SKALA ZJAWISKA AGRESJI WŚRÓD DZIECI I MŁODZIEŻY

Powszechnie obserwuje się wzrost brutalności i bezwzględności w agresywnych zachowaniach stosowanych przez młodych ludzi. Przerazający jest także fakt, iż we współczesnych szkołach i na podwórkach pojawiła się swoista „moda” na agresję. Zatem zachowania agresywne wśród dzieci i młodzieży są stałym przedmiotem badań empirycznych, które przeprowadzają psycholodzy, pedagodzy, kryminolodzy oraz socjologowie.

Badania porównawcze, w celu rozpoznania zjawiska agresji w szkole i jego dynamiki, przeprowadzili Krystyna Ostrowska i Janusz Surzykiwicz. Pierwsza próba badania ogólnopolskiej grupy uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych miała miejsce w 1997 roku. Następnie w tych samych placówkach w roku 2003 dokonano oceny dynamiki i form zachowań agresywnych. Autorzy posłużyli skalą *self-report*. Obraz zaprezentowanych wyników pokazuje, że najczęstszymi zachowaniami agresywnymi na terenie szkoły są: oszukiwanie nauczycieli (43,6%), obrażanie i wymyślanie innym uczniom (40,3%), bazgranie, pisanie po ścianach (37,5%), umyślne potrącanie innych (32,9%). Uczniowie dopuszczają się także zachowań, które noszą znamiona czynów karalnych: 25,3% przyznaje się do tradycyjnych bójek, 11,3% do przymuszania innych do robienia czegoś, na co nie mają ochoty, czyli do klasycznej przemocy, 4,5% badanych przyznało się, że biło tak silnie, iż ktoś odniósł obrażenia, a 1,8%, że uderzyło nauczyciela. Mimo że powszechnie istnieje przekonanie, że agresja

wśród dziewcząt występuje rzadziej niż wśród chłopców, to jednak wyniki badań wskazują, że pewna liczba dziewcząt angażuje się w te same formy agresji. Porównując zbiorcze wyniki zachowań agresywnych, można zauważyć, że na przestrzeni lat nie pojawiły się żadne zasadnicze różnice. Najczęściej uczniowie przyznają się do różnych form agresji werbalnej, następnie samoagresji, wandalizmu, agresji wobec nauczycieli, agresji fizycznej, niesubordynacji rodzinnej, agresji psychicznej, kradzieży, agresji i przemocy seksualnej oraz agresji z użyciem niebezpiecznych przedmiotów. Procent uczniów dopuszczających się czynów będących na szczycie hierarchii to prawie 35, a będących na dole tej drabiny to 2%. Gdy spojrzeć na zjawisko agresji od strony ofiary, zauważono, że prawie dwukrotnie częściej uczniowie podlegają agresji werbalnej niż sami ją stosują, podobnie jest z agresją fizyczną. Przeprowadzone badania pozwoliły na wysunięcie wniosku, iż dominującymi zachowaniami negatywnymi na terenie szkoły są te, które mogą być wskaźnikami braku poszanowania cudzej pracy, wspólnej własności, dobrego imienia innej osoby, szacunku dla prawdy, a także braku troski o zdrowie własne i innych⁶.

W celu rejestru zachowań agresywnych i przemocowych wśród nieletnich badania empiryczne w 2009 roku przeprowadziła Anna Mazur. Do badań wykorzystano kwestionariusz *self-report* (ten sam, którego używali badacze K. Ostrowska i J. Surzykiewicz), zawierający stwierdzenia wskazujące na naruszanie norm społecznych, moralnych i prawnych. Uczestnikami badań było 60 uczniów uczęszczających do drugiej (grupa I) i trzeciej (grupa II) klasy gimnazjum. Wyniki wskazują, że spośród wymienionych zachowań, kilka lub kilkanaście razy uczniowie klasy drugiej dopuścili się następujących czynów: oszukiwanie nauczycieli (39%), obrażanie i wymyślanie innym uczniom (33%) oraz umyślne potrącanie innych i utrudnianie nauczycielowi prowadzenia lekcji (28%). Starsi uczniowie najczęściej dopuścili się: utrudniania nauczycielowi prowadzenia lekcji (26%), obrażania i wymyślania innym uczniom (24%) oraz umyślnego potrącania innych (21%). Przedstawione wyniki świadczą o dominacji zachowań, które wiążą się z brakiem poszanowania osób dorosłych i rówieśników. Agresja w tym przypadku przejawia się w różnych formach, jednak nie są to czyny noszące znamiona naruszenia prawa (wśród badanych w ciągu ostatnich 12 miesięcy nie wystąpiły żadne takie zachowania). Są to zachowania, które nie powodują konsekwencji prawnych, ale dezorganizują i źle wpływają na życie w społeczeństwie. Problem ten jest obecny głównie w szkole. Szkoła

---

⁶ Ostrowska, Surzykiewicz, 2005, s. 32-73.

staje się polem stałej walki i konfliktów, zamiast środowiskiem współpracy i wszechstronnego rozwoju młodych ludzi. Zaskakujący jest stosunek uczniów do nauczycieli. Nauczyciel ewidentnie traci swój autorytet i szacunek. W prezentowanych badaniach ukazano, że starsi uczniowie minimalnie częściej uczestniczą w zachowaniach aspołecznych. Fakt ten może wiązać się z tym, że czują się bardziej dorośli, a jednocześnie wyposażeni w większe przywileje⁷. Podsumowując, należy zaznaczyć, że najczęstszymi formami agresji wśród współczesnej młodzieży jest agresja słowna i fizyczna. Jest ona uwarunkowana niewątpliwie wieloma różnymi czynnikami. Począwszy od czynników tkwiących w środowisku rodzinnym, skończywszy na dezorganizacji życia w szkole i w grupach rówieśniczych. Nawet na niewielkiej grupie respondentów wyraźnie widać, że agresja jest powszechnym sposobem radzenia sobie w sytuacjach trudnych.

W dzisiejszych czasach trudno wskazać miejsce, w którym agresja nie występuje. Przeniknęła ona do rodzin, grup rówieśniczych, szkół, placówek opiekuńczych, wychowawczych i resocjalizacyjnych. Jest wszędzie tam, gdzie skupia się młodzież, która, znajdując się w trudnym okresie adolescencji, nie potrafi poradzić sobie z napotykanymi trudnościami.

NIELETNI I MŁODOCIANI SPRAWCY ZABÓJSTW- POJĘCIA, UNORMOWANIA PRAWNE I SKALA ZJAWISKA

W ostatnim czasie duży niepokój budzą zachowania agresywne wśród dzieci i młodzieży. Niepokojący jest fakt, że wyniki badań wskazują na najbardziej drastyczne przejawy agresji. Agresywność staje się powszechna w różnych środowiskach i grupach, a jej najbardziej skrajnym przejawem są zabójstwa.

*Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich*⁸ (dalej u. p. n.) w zależności od wieku i rodzaju podejmowanych działań wyróżnia trzy kategorie pojęcia nieletni:

a) w zakresie postępowania dotyczącego zapobiegania i zwalczania demoralizacji nieletnim jest osoba, która nie ukończyła 18 roku życia (art. 1 § 1 pkt 1 u. p. n.);

b) w zakresie postępowania o czyny karalne nieletnim jest osoba, która dopuściła się takiego czynu po ukończeniu 13, a przed ukończeniem

⁷ Mazur, 2010, s. 87-94 (nieopublikowana praca magisterska).

⁸ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich.

17 lat (art. 1 § 1 pkt 2 u. p. n.);

c) w zakresie wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych nieletnim jest osoba, wobec której te środki są wykonywane, ale nie dłużej niż do ukończenia przez nią 21 lat (art. 1 § 1 pkt 3 u. p. n.)⁹.

W analizie zabójstw popełnianych przez osoby młode często spotyka się kwalifikację wieku jako tzw. młodociani. Młodociany według Kodeksu karnego to osoba, która w chwili popełniania czynu zabronionego nie ukończyła 21 roku życia i w chwili orzekania w pierwszej instancji nie osiągnęła wieku 24 lat (art. 115 § 10 k.k.).

Nieletni i młodociani to grupa młodych ludzi, których osobowość, dojrzałość psychiczna i społeczna dopiero się kształtuje. Wykazywane niewłaściwe zachowania są wynikiem zbiegu wielu różnych czynników, przyczyn i motywacji. Ta grupa sprawców nie tylko zabójstw, ale i innych przestępstw wymaga specyficznego podejścia zarówno w wymierzaniu kary, jak i jej wykonywaniu.

Kolejnym pojęciem, które wymaga ścisłego opisu, jest pojęcie zabójstwa. Życie ludzkie stanowi wartość nadrzędną, uniwersalną. Jest chronione przez wszystkie współczesne systemy prawno-karne, niezależnie od kręgu kulturowego, z jakiego się wywodzą. Zabójstwo będące zbrodnią polegającą na spowodowaniu śmierci jednego człowieka przez innego, mimo ewidentnie patologicznego charakteru, jest zjawiskiem złożonym pod względem prawnym i kryminologicznym¹⁰.

Według art. 148 § 1 Kodeksu karnego, kto zabija człowieka, podlega karze pozbawiania wolności na czas nie krótszy od lat 8, karze 25 lat pozbawiania wolności albo karze dożywotniego pozbawienia wolności. Jest to podstawowy typ zabójstwa.

We współczesnych systemach prawnych można wyróżnić dwa zasadnicze modele ochrony życia. Według pierwszego, istnieje jeden obszerny, podstawowy typ zabójstwa, któremu towarzyszą typy zabójstw uprzywilejowanych. Drugi model (obowiązujący także w Polsce) zakłada istnienie triady odmian zabójstwa, w której - oprócz postaci podstawowej - przewidziany jest typ uprzywilejowany o znamionach redukujących odpowiedzialność karną i typ kwalifikowany o znamionach zwiększających naganność czynu i wpływający na ustawowe zaostrenie odpowiedzialności karnej. Surowsze zagrożenie karą przestępstwa kwalifikowanego najczęściej

---

9 Stańdo- Kawecka, 2007, s. 301.

10 Kowalczyk, Kraków 2010, s. 52.

sprowadza się do podwyższenia dolnej i górnej granicy kary lub dodania kary innego (surowszego) rodzaju¹¹.

Wśród zabójstw szczególną kategorię stanowią właśnie zabójstwa kwalifikowane (zwiększające odpowiedzialność), których ustawodawca wyróżnił pięć typów, ujętych w art. 148 § 2 i 3 k.k. Ciężkiego zabójstwa dopuszcza się ten, kto zabija człowieka:

- ze szczególnym okrucieństwem,
- w związku z wzięciem zakładnika, zgwałceniem, rozbojem,
- w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie,
- z użyciem broni palnej lub materiałów wybuchowych.

Według Kodeksu karnego pierwszym znamieniem kwalifikującym zabójstwo jest szczególne okrucieństwo. W tym ujęciu okrucieństwo wiąże się z cechami osobowości sprawcy. Pojęciem szczególnego okrucieństwa zasadniczo określa się działania cechujące się stosowaniem przemocy przekraczającej w danej sytuacji potrzebę przełamania oporu ofiary, zadawaniem udęczeń ponad przeciętną miarę, co może być wynikiem skłonności sadystycznych sprawcy¹².

Kolejną odmianą typu kwalifikowanego zabójstwa jest jego dokonanie w związku z wzięciem zakładnika, zgwałceniem lub rozbojem. W odniesieniu do powiązań funkcjonalnych wskazuje się, że o ile ofiara zabójstwa nie musi być jednocześnie ofiarą jednego z tych przestępstw, o tyle jego sprawcą może być tylko ten, kto dopuścił się zabójstwa „przed”, „w trakcie” lub „po” którymś z wymienionych czynów¹³. W zabójstwie w związku z wzięciem zakładnika ofiara zabójstwa nie musi być ofiarą przestępstwa będącego z nim w związku. Ofiarą może być np. policjant prowadzący akcję uwolnienia zakładnika, a nawet przypadkowe osoby, które na skutek zbiegu okoliczności znalazły się w zasięgu działań związanych z wzięciem zakładnika¹⁴. Natomiast związek zabójstwa ze zgwałceniem oznacza wszelką łączność przedmiotową lub podmiotową obu przestępstw. Związek taki zachodzi wówczas, gdy sprawca zgwałcenia popełnia zabójstwo w celu usunięcia świadka i tym samym wyeliminowania możliwości rozpoznawania przez ofiarę. Odwołując się do trzeciego zakresu, czyli zabójstwa w połączeniu z rozbojem, z punktu widzenia prawnego może on być rozpatrywany w dwóch aspektach: jako nieumyślny skutek

---

11 Kokot, 2001, s. 50-51.

12 Tamże, s. 154.

13 Tamże, s. 163.

14 Daszkiewicz, 1997, s. 481.

rabunkowej działalności sprawcy lub jako działanie objęte zamiarem bezpośrednim¹⁵.

Trzecią odmianą zabójstwa kwalifikowanego jest zabójstwo w motywacji zasługującej na szczególne potępienie. Dla ustalenia jakości motywacji i prawidłowego odtworzenia jej przebiegu ogromne znaczenie ma tzw. tło motywacyjne, które tworzą określone czynniki biologiczne, osobowościowe i sytuacyjne¹⁶.

Czwartą odmianą zabójstwa kwalifikowanego jest zabójstwo z użyciem broni palnej lub materiałów wybuchowych. Wprowadzenie do kodeksu tej postaci zabójstwa wiąże się przede wszystkim z rozszerzającą się działalnością zorganizowanych grup przestępczych, które zazwyczaj tych środków używają¹⁷.

Oprócz wyżej wymienionych typów kwalifikowanych zabójstwa ustawodawca wskazuje jeszcze na zabójstwo wieloskutkowe, polegające na pozbawieniu jednym czynem życia kilku osób. Ponadto podkreślone zostało także zabójstwo powrotne. Powrotność do zabójstwa obligatoryjnie zastrza odpowiedzialność karną przez podniesienie dolnego progu zagrożenia o 4 lata.

Ocena zabójstwa kwalifikowanego może odbywać się na podstawie analizy różnych jego stron. Taka analiza niewątpliwie istotna jest przy wymierzaniu kary, ale także w aspekcie organizowania oddziaływań resocjalizacyjnych. W takiej sytuacji dokonuje się oceny czynu ze strony psychologicznej (osobowość sprawcy) oraz skutków przestępstwa, sposobu działania sprawcy itp. Wszystkie te informacje pozwalają na skuteczną ocenę czynu, jego etiologii w połączeniu z perspektywą resocjalizacyjną.

W myśl triadycznego modelu prawnej ochrony życia wyróżnia się także typy zabójstw uprzywilejowanych, zmniejszających odpowiedzialność karną sprawcy. Do tych typów należy ujęte w art. 148 § 4 k.k. tzw. zabójstwo z afektu¹⁸. Przepis mówi: kto zabija człowieka pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami podlega karze pozbawiania wolności od roku do lat 10. Silne wzburzenie to proces zwykle krótkotrwały, przebiegający szybko, gwałtowanie. Afekt należy rozumieć jako poryw uczuciowy, burzący równowagę psychiczną człowieka. Cechą silnego wzburzenia jest gwałtowność wybuchu, podłoże zaś tego emocjo-

---

15 Kokot, s. 173

16 Kowalczyk, s. 60.

17 R. Kokot, s. 211.

18 Kowalczyk, s. 62

nalnego rozładowania może narastać przez długi czas¹⁹.

Kolejnym rodzajem zabójstwa uprzywilejowanego jest dzieciobójstwo. Art. 149 k.k. mówi: matka, która zabija dziecko w czasie porodu pod wpływem jego przebiegu, podlega karze pozbawiania wolności od 3 miesięcy do 5 lat. Innym rodzajem jest zabójstwo eutanatyczne. Według art. 150 § 1 k.k. kto zabija człowieka na jego żądanie i pod wpływem współczucia dla niego, podlega karze pozbawiania wolności od 3 miesięcy do 5 lat. Również jako czyn uprzywilejowany traktowane jest doprowadzenie do zamachu samobójczego (art. 151 k.k.). Ostatnim rodzajem jest zabójstwo nieumyślne ujęte w art. 155 k.k. Nieumyślne spowodowanie śmierci polega na nieostrożnym lub lekkomyślnym zachowaniu się sprawcy²⁰.

Zdefiniowane pojęcia wywołują specyficzną reakcję społeczeństwa. Z jednej strony mamy do czynienia z nieletnimi i młodocianym sprawcami, a więc osobami młodymi, którzy wykazują często niedojrzałość społeczną i moralną. Z drugiej zaś strony ci młodzi ludzie są sprawcami zabójstw, a więc poważnych czynów pozbawiających drugiego człowieka życia jako nadrzędnej wartości.

ZABÓJSTWA POPEŁNIANE PRZEZ NIELETNICH I MŁODOCIANYCH - UJĘCIE STATYSTYCZNE

Przestępczość wśród nieletnich można określić jako problem społecznego świata. O tym zjawisku powstaje coraz więcej prac z zakresu prawa, kryminologii, pedagogiki czy socjologii. Wynika to niewątpliwie z powszechności przestępczości wśród nieletnich obrazowanej przez statystyki i badania empiryczne.

Komenda Główna Policji udostępnia statystyki dotyczące czynów karanych popełnionych przez osoby nieletnie w latach 1992-2011.

Tab. 1. Czyny karalne nieletnich w latach 1992-2011

Rok	Zabójstwo	Uszczerbek na zdrowiu	Udział w bójce lub pobiciu	Zgwałcenie	Kradzież rozbójnicza, rozbój, wymuszenie	Kradzież z włamaniem
2011	6	5.496	3.580	126	12.438	9..329
2010	7	5.591	3.158	311	11.547	9.813
2009	14	4.636	3.039	137	9.121	8.546

¹⁹ Kodeks Karny. Komentarz, 2000.

²⁰ Kowalczyk, s. 63-64.

2008	9	3.384	3.242	92	8.161	8.229
2007	11	3.534	2.958	126	7.511	9.185
2006	19	3.429	2.694	148	8.154	9.419
2005	11	3.016	2.147	116	8.081	11.052
2004	11	3.260	2.175	95	9.558	10.989
2003	7	2.835	1.923	237	9.472	11.238
2002	21	2.877	1.697	118	9.537	13.704
2001	20	2.853	1.727	166	10.838	16.814
2000	16	3.256	1.782	191	12.900	23.069
1999	28	2.943	1.571	137	11.104	24.847
1998	29	3.022	1.653	195	10.542	30.197
1997	36	2.924	1.486	245	8.658	29.631
1996	36	2.527	1.340	139	7.508	30.880
1995	26	2.205	1.101	166	7.790	29.810
1994	33	1.992	913	156	6.600	29.400
1993	22	2.018	664	142	5.335	26.247
1992	21	1.306	457	109	3.100	25.019

Źródło: <http://statystyka.policja.pl/portal.wis=st&dzial=942&i-d=50256&sid=c5eac4ddec47918dab4e2ab8e0b2805b> (11.04.2012r.).

Analizując powyższe zestawienie, należy zaznaczyć, iż dzieci i młodzież z każdym rokiem coraz częściej uczestniczą w popełnianiu przestępstw. Jak widać, bardzo dużo czynów popełnianych przez te osoby są czynami o charakterze kryminalnym. W strukturze przestępczości nieletnich dominują czyny, takie jak kradzież rozbójnicza, rozbój, wymuszenie oraz kradzież z włamaniem. Bardzo często młodzi ludzie powodują u innych uszczerbek na zdrowiu, uczestniczą w bójkach lub pobiciach. W tym przypadku z każdym rokiem ta tendencja ma charakter wzrostowy. Na przełomie prezentowanych 20 lat wielokrotnie nieletni dopuszczali się zgwałceń, jednak ich liczba nie wykazuje żadnej tendencji, są to bardzo różnicowane liczby przypadków w poszczególnych latach.

Prezentowane statystyki policyjne zwracają uwagę również na udział nieletnich w jednym z najpoważniejszych przestępstw - zabójstwie. Najwięcej zabójstw miało miejsce w latach 1997-1998, jednak od tych lat ich liczba sukcesywnie spadała, podwyższając się w roku 2006, a osiągając najmniejszą liczbę ostatnich 20 lat w ostatnich 2 latach.

Przestępczość nieletnich jest problemem nieuniknionym. Zapewne nie jest możliwe całkowite wyeliminowanie tego zjawiska, jednak należy podejmować przedsięwzięcia, mające na celu ograniczenie tego typu za-

chowań.

Dane statystyczne dotyczące zabójstw w latach 2010/2011, publikowane przez Komendę Główną Policji, zarówno w przypadku dorosłych, jak i nieletnich wskazują na zmniejszenie się ilości zbrodni dokonywanych w naszym kraju.

Tab. 2. Podstawowe dane statystyczne o zabójstwach- (2010/2011)

Rodzaj danych statystycznych	2010	2011
Liczba postępowań wszczętych	702	684
Liczba przestępstw stwierdzonych	680	662
- w tym usiłowania	240	209
Czyny nieletnich	7	6
Wskaźnik wykrycia w %	92,3	94,7
Liczba podejrzanych (w tym aresztowani):		
- dorosłych	645 (602)	638 (599)
- nieletnich	15	14
Motywy zabójstw w przestępstwach stwierdzonych:		
- rabunkowy	65	61
- seksualny	11	14
- „na zlecenie”	8	1
- nieporozumień rodzinnych	197	198
- nieustalony	191	194
- inny niż wyżej wymienione	208	194
Kwota strat w zabójstwach o motywie rabunkowym (w zł)	110 471	1 042 396

Źródło: http://statystyka.policja.pl/portal/st/840/75091/Podstawowe_dane_statystyczne_o_zabojstwach__20102011.html (12.04.2012r.).

Z ogólnych danych dotyczących zabójstw popełnianych w Polsce wynika, że w 2011 roku wszczęto mniej postępowań w sprawach o zabójstwa - o 18. Mniejsza też była liczba przestępstw stwierdzonych - także o 18. Udział procentowy nieletnich w prezentowanych latach był podobny (około 1%). Podobnie jest w przypadku liczby osób podejrzanych o dokonanie

zabójstwa, jednak udział podejrzanych nieletnich zwiększa się o 100%. Powyższe zestawienie wskazuje również na najczęstsze motywy zabójstw w przestępstwach stwierdzonych. Wyniki te obrazują, iż motywacja zabójców jest bardzo różnorodna. Najczęściej są to motywy bardzo skomplikowane lub niemożliwe do ustalenia. Jednak ze statystyk wynika, że bardzo częstym powodem popełnienia zbrodni są nieporozumienia rodzinne, a także motywy na tle ekonomicznym i rabunkowym.

W naszym kraju często dochodzi do popełniania zabójstwa. Sprawcami tego czynu są najczęściej dorośli, jednak udział w tym przypadku nieletnich nie jest znikomy. Znajduje to także odbicie w doniesieniach prasowych i telewizyjnych o szokujących czynach i zbrodniach dokonywanych przez młodzież, w dodatku najczęściej bez jednoznacznych motywacji.

Kolejne zestawienie prezentowane przez Komendę Główną Policji dotyczy konkretnej liczby zabójstw dokonywanych przez nieletnich w latach 2005-2009.

Tab. 3. Nieletni zabójcy w Polsce

	liczba czynów	liczba podejrzanych
2005	11	34
2006	19	26
2007	11	26
2008	9	20
2009 – 11 miesięcy	12	18

Źródło: http://statystyka.policja.pl/portal/st/840/49245/Nieletni_zabojcy.html (11.04.2012r.).

Przedstawione dane wskazują, iż liczba zabójstw popełnianych przez nieletnich od kilku lat jest na poziomie kilkunastu zdarzeń rocznie. O popełnienie tego przestępstwa podejrzanych jest 20-30 nieletnich rocznie, a więc jest to liczba trzykrotnie wyższa niż liczba przestępstw stwierdzonych. Ponadto informacje opublikowane przez Policję dodają, iż na podstawie danych z 2008 roku ustalono, że u 20 nieletnich podejrzanych o zabójstwo w trakcie popełniania czynu 7 było trzeźwych, natomiast 5 było pod wpływem alkoholu, co stanowi 40%. Wśród podejrzanych byli sami chłopcy, 16 z nich było jeszcze uczniami, 2 nieletnich było wcześniej karanych²¹.

²¹ http://statystyka.policja.pl/portal/st/840/49245/Nieletni_zabojcy.html (11.04.2012 r.).

Dane policyjne pokazują, iż przypadków popełniania zbrodni przez osoby młode można podawać bardzo wiele. Liczba zabójstw i innych najcięższych przestępstw popełnianych przez nieletnich w ciągu ostatnich lat utrzymywała się na wysokim poziomie, chociaż w 2000 roku zanotowano spadek liczby zabójstw i sprawców²².

Problematykę zabójstw popełnianych przez osoby nieletnie oraz młodocianych należy rozpatrywać w kontekście całokształtu czynów karalnych, jakich dopuszczają się osoby z tej grupy. Problem przestępczości osób nieletnich nasilił się po drugiej wojnie światowej, szczególnie w krajach wysoko rozwiniętych, co zaczęło stwarzać istotne zagrożenie dla normalnego funkcjonowania społeczeństwa. Przestępczość nieletnich wiąże się m.in. z dynamicznym rozwojem cywilizacji, postępem technicznym i urbanizacją. W latach 90. XX w. również w Polsce odnotowano stały wzrost liczby dokonywanych przestępstw. Od 1990 roku zaczęła wzrastać również przestępczość nieletnich, aczkolwiek wskaźniki dynamiki przestępczości dzieci i młodzieży były znacznie niższe niż wskaźniki dynamiki przestępczości dorosłych²³.

Zabójstwa popełniane przez nieletnich wywołują liczne kontrowersje w społeczeństwie. Jest to czyn oceniany jako bardzo naganny, nie mający możliwości usprawiedliwienia. Problem ten obecny jest w naszym kraju z każdym rokiem. Jednak brak jest współczesnych profesjonalnych badań empirycznych na tej grupie sprawców. Możliwe jest tylko monitorowanie statystyk policyjnych, jednak ich treść zawężona jest do bardzo podstawowych informacji.

W latach wcześniejszych wyniki badań obejmujących młodocianych sprawców zabójstw zaprezentowała Katarzyna Badźmirowska-Masłowska²⁴. Badania prowadzone były w oparciu o akta spraw karnych zakończonych prawomocnymi wyrokami sądowymi w latach 1984-1988, z obszaru całej Polski. Autorka dokonała charakterystyki środowiska rodzinnego badanych, nieprzystosowania społecznego, motywów popełniania zabójstw, okoliczności czynów, relacji między sprawcą a ofiarą itp. Przebadano 130 młodocianych, co stanowi więcej niż 73% zbiorowości młodocianych sprawców zabójstw skazanych z art. 148 k.k. w latach 1984-1988 w Polsce. Z ogólnych danych empirycznych przeprowadzonych badań wynika, że młodociani sprawcy zabójstw stosunkowo często (29,2%) popełniali

---

22 Hołyst, 2004, s. 349.

23 Urban, 1999, s. 65-80.

24 Badźmirowska- Masłowska, 2000, s. 18-28.

zabójstwa przy współudziale innych osób (najczęściej są to dwie osoby). Zabójstwa, w których ofiarą była więcej niż jedna osoba, są bardzo rzadkie (6 spraw). Łączna liczba ofiar wynosiła 120. Kobiety stanowiły tylko 11,5% badanej zbiorowości; ich udział w zabójstwach popełnionych przez młodocianych jest podobny do udziału dorosłych kobiet w całokształcie skazań za to przestępstwo.

W dalszej części badań autorka skoncentrowała się na charakterystyce badanej grupy. Pod względem pochodzenia społecznego młodociani sprawcy zabójstw nie różnili się specjalnie od młodocianych sprawców innych przestępstw. Z rodzin robotniczych pochodziła zdecydowana większość badanych (80%), natomiast w rodzinach chłopskich i inteligenckich wychowywało się odpowiednio 12,3% i 7,7% sprawców. Tylko dwie spośród sprawczyń zabójstw pochodziły ze środowisk chłopskich, pozostałe z robotniczych. Biorąc pod uwagę stan cywilny badanych, dziewięć osób wstąpiło w związki małżeńskie lub żyło w konkubinacie, co stanowi niespełna 7% badanej zbiorowości; pięć z nich to kobiety. Biorąc pod uwagę młody wiek sprawców, niewielki odsetek mężczyzn pozostających w małżeństwie lub konkubinacie było kwestią oczywistą. Oceniając sytuację społeczno-ekonomiczną założonych przez sprawców rodzin, należy podkreślić, że zdecydowana większość zamieszkiwała u rodziców lub dalszej rodziny. Większość też korzystała z efektywnej pomocy rodzin w postaci świadczeń finansowych lub pomocy w domowych obowiązkach. W zakresie wykształcenia młodociani sprawcy zabójstw legitymowali się niskim poziomem. Co piąty badany nie ukończył szkoły podstawowej, a 60,8% miało zaledwie wykształcenie podstawowe. Szkołę zawodową ukończyło tylko 11,5% badanych. Należy podkreślić, że wszyscy badani byli w takim wieku, iż powinni już ukończyć szkołę podstawową i rozpocząć naukę w szkole ponadpodstawowej lub też zdobyć zawód. Prawie 2/3 badanych mężczyzn i kobiet nie miało zawodu (83 osoby), przy czym 33,7% tej grupy stanowili badani będący uczniami w szkołach zawodowych lub średnich. Wśród osób mających przygotowanie zawodowe 57,4% było przyuczonych do zawodu. Najczęściej badani (96%) wykonywali zawody związane z pracą fizyczną: ślusarz, stolarz, tokarz, murarz, mechanik, kobiety były krawcowymi. Zasadniczym źródłem utrzymania większości młodocianych sprawców zabójstw były domy rodzinne, przy czym współuczestniczyło w utrzymaniu domu nieco więcej niż 1/3 badanych. Niespełna 14% badanych prowadziło samodzielne życie poza domem rodzinnym. W badaniach próbowano ustalić także, czy i jakie zainteresowania mieli badani. Większość badanych de-

klarowała, że interesuje się np. słuchaniem muzyki, chodzeniem do kina, do lokali gastronomicznych czy dyskoteki. Bardziej sprecyzowane zainteresowania miało 33% badanych w większości mężczyzn, wskazywali oni na sport (1/4 badanych). Dokonano także oceny stosunku badanych do nauki i pracy. Negatywny stosunek stwierdzono w prawie połowie przypadków (44,6%). Nieco ponad połowa badanych wykazywała poprawny stosunek do nauki i pracy. Sprawcy legitymujący się niższym poziomem wykształcenia częściej wykazywali negatywny stosunek do nauki i pracy. Badani, którzy zdobyli zawód, na ogół systematycznie pracowali²⁵.

Kolejną ważną kwestią poruszoną w badaniach Katarzyny Badźmirowskiej-Masłowskiej była charakterystyka okoliczności czynu. Biorąc pod uwagę czas popełniania zabójstw, w badanej zbiorowości nie zaobserwowano prawidłowości, jeśli chodzi o popełnianie zabójstw przez młodocianych sprawców w określonych miesiącach roku. Większość czynów dokonywana była pomiędzy godziną 18 a 24 (55,4%). Największą liczbę zabójstw popełniono w dużych miastach (48%), w mniejszych (18%), ponad 34% na wsi. Analiza materiału wykazała, że aż 71% zabójstw popełnionych zostało w mieszkaniu sprawcy lub ofiary albo na terenie należącym do którejś z tych osób. Po analizie stanu trzeźwości sprawców stwierdzono, iż 71,3% młodocianych sprawców zabójstw spożywało alkohol przed popełnieniem czynu, w tym 76% mężczyzn i 36% zbiorowości kobiet. Biegli stwierdzili stan nietrzeźwości lub upojenia alkoholowego u 66% badanych. Problematyka sposobu dokonania czynu wiąże się ściśle z kwestią planowania zabójstwa. Najwyższy odsetek zabójstw zaplanowanych zanotowano przy zabójstwach z motywów erotycznych (67%); tu też sprawcy najczęściej działali z zamiarem bezpośrednim; a także z motywów rabunkowych (52%). Zabójstwa dokonywane z motywów rodzinnych w ¼ przypadków były planowane, a 30% sprawców działała z zamiarem bezpośrednim. W orzeczeniach sądowych badanych sprawców często podkreślano fakt brutalnego, agresywnego postępowania: zadawanie wielu ciosów, kopnięć, uderzeń, a także użycie noża lub innego niebezpiecznego narzędzia. Młodociani sprawcy zabójstw stosunkowo często posługiwali się nożem lub innym narzędziem - 39%, przy czym najczęściej działali w ten sposób sprawcy zabójstw rodzinnych i odwetowych (powyżej 40%). W 20% przypadków sprawcy dokonywali przestępstw przez uduszenie. W ponad 14% przypadków badani popełniali zabójstwa, bijąc i kopiąc ofiary. Ponad 44% sprawców dokonywało zabójstw w porozumieniu

---

25 Tamże, s. 33-44.

z innymi osobami²⁶.

Uzyskane w przytoczonych badaniach wyniki wskazują na wiele czynników wpływających na zachowanie sprawcy, poziom jego świadomości i motywację. Czynniki te mają duże znaczenie w wyjaśnianiu okoliczności, genezy przestępstwa oraz przy opracowywaniu polityki karnia i resocjalizacji.

Ciekawym przykładem są niewątpliwie badania nieletnich i młodocianych rodzicobójców i zabójców przeprowadzone przez Teresę Sołtysiak i Kazimierza Stasińskiego. Przebadano grupę 17 osób, którzy usiłowali (3 osoby) lub dokonali zabójstwa jednego z rodziców (12 osób) bądź obojga rodziców (2 osoby). Drugą grupę stanowiło 20 nieletnich i młodocianych, którzy dokonali lub usiłowali zabójstwa osób, które nie były krewnymi badanych, lecz niejednokrotnie badani znali te osoby. Wśród nich było 5 nieletnich, a pozostali to młodociani. Badani z obu grup nie założyli jeszcze własnych rodzin, co zapewne należy łączyć z ich wiekiem. Część badanych w momencie dokonywania zabójstwa jeszcze uczyła się. Jednak wielu badanych, pomimo młodego wieku nie chodziło do szkoły ani nie pracowało. Szczególnie ważne jest podanie, że 10 rodzicobójców i 6 skazanych za usiłowanie bądź zabójstwo innych osób już wcześniej popadało w konflikt z prawem i stosowane były wobec nich różne środki wychowawcze, poprawcze oraz karne. Wiele badanych miało negatywną opinię w najbliższym otoczeniu. Wpłynęły na to takie zachowania, jak nadużywanie alkoholu, popełnianie przestępstw, wszczynanie kłótni i awantur oraz bijatyk w otoczeniu. Należy jednak zwrócić uwagę, że pewna część badanych (8 osób) uzyskała pozytywne opinie środowiskowe. Jeżeli odnieść się do sposobów popełniania zbrodni, analizowane przypadki wskazują, że niektóre zabójstwa zostały wcześniej zaplanowane. Badani rodzicobójcy rzadziej planowali dokonanie tych czynów, aniżeli zabójcy innych osób. W większości przypadków sprawcy byli pod wpływem alkoholu lub narkotyków. Być może tym należy tłumaczyć drastyczność dokonania czynu, wykorzystując różne przedmioty. Wprawdzie w obu grupach dominowały noże, lecz poza nimi posługiwali się siekierami, bronią palną, butelkami i innymi ostrymi lub twardymi przedmiotami²⁷.

Podobnie jak we wcześniejszych badaniach, ci autorzy w dalszej części swoich badań skupili się na zebraniu informacji o przyczynach i motywach dokonywanych zabójstw przez badaną młodzież.

---

²⁶ Tamże, s. 154-168.

²⁷ Sołtysiak, Stasiński, 2003, s. 59-61.

MOTYWY I PRZYCZYNY ZBRODNI POPEŁNIANYCH PRZEZ NIELETNICH

Każde ludzkie działanie, a więc i dokonanie zabójstwa jest związane z określoną motywacją, choć nie zawsze musi być ona uświadomiona. Podstawowe pytanie, na które poszukuje się odpowiedzi, analizując czyn przestępczy, brzmi: dlaczego sprawca dopuścił się tego przestępstwa i dlaczego wybrał taki, a nie inny sposób działania? Pojęcie motywu rozumiane jest przez wielu autorów różnorodnie: raz jako cel, innym razem jako potrzeba, popęd, instykt, pragnienie, emocja czy też względnie sytuacja. Definiowane jest także jako przeżycie emocjonalne, intelektualne i wolicjonalne. Konkretnie zachowanie nie jest jednak wynikiem jednego motywu kierującego działaniem człowieka, lecz efektem procesu motywacyjnego, czyli złożonego zjawiska regulacyjnego, pełniącego funkcję sterującą czynnościami człowieka w taki sposób, aby doprowadziły one do określonego celu²⁸.

Zatem na określenie motywu działania sprawcy wpływ ma wiele różnych czynników. Mówi się o kumulacji kilku różnych predyspozycji i czynników sytuacyjnych. Szczególną rolę odgrywają silne emocje, nad którymi człowiek niejednokrotnie nie jest w stanie zapanować. W literaturze przedmiotu opisu sprawców przestępstw opisuje się głównie w oparciu o motyw oraz czynniki etiologiczne.

Katarzyna Badźmirowska-Masłowska, której badania zostały wcześniej zaprezentowane, wskazuje na następujące motywy zabójstw popełnianych przez młodocianych sprawców²⁹:

- I. Ekonomiczne (chęć uzyskania lub utrzymania dóbr materialnych) - są to najczęściej zabójstwa związane z dokonywaniem rabunków (51 spośród 130 przypadków) lub kradzieży (5 przypadków).
- II. Retorsyjno-odwetowe (w celu zapobieżenia zagrożeniom lub naruszeniom godności, honoru) - 21 przypadków.
- III. Rodzinne (w celu obrony życia lub zdrowia własnego lub innych, bliskich osób) - 20 przypadków.
- IV. Seksualne (związane z samym aktem seksualnym i stosunkiem sprawcy do niego) - 15 przypadków.
- V. Erotyczne (z chęci utrzymania lub zawarcia związku erotycznego) - 7 przypadków.

²⁸ Kowalczyk, s. 133.

²⁹ Badźmirowska-Masłowska, 2000, s. 119-142.

VI. Inne (nieustalone, irracjonalne, niezakwalifikowane do poprzednich grup, występujące jednostkowo) - 11 przypadków.

W badanej zbiorowości młodociani sprawcy najczęściej kierowali się motywem ekonomicznym. Drugą co do liczebności jest grupa zabójstw retorsyjno - odwetowych, które przeważnie popełniane były pod wpływem alkoholu. Na podstawie przedstawionych wyników można zauważyć, iż $\frac{3}{4}$ sprawców popełniło swoje czyny z „niskich pobudek” - chęć zysku, odwetu itp. Młode kobiety dokonują na ogół zabójstw będących wynikiem problemów rodzinnych³⁰.

Powracając do zaprezentowanych wyników badań Teresy Sołtysiak i Kazimierza Stasińskiego, należy zaznaczyć, że najczęstszymi czynnikami skłaniającymi badanych zabójców innych osób była chęć uzyskania określonych korzyści materialnych (10 osób) oraz zaspokojenia potrzeb seksualnych (3 osoby). Również u 3 rodzicobójców planowanie tego przestępstwa było związane z chęcią uzyskania określonych korzyści finansowych. Natomiast u 4 rodzicobójców powodem planowania zabójstwa były różnorodne konflikty rodzinne. Charakterystyczne jest to, że konflikty te często nasilały się w dość drastyczny sposób, a uzewnętrzniały się różnymi formami przemocy stosowanej przez rodziców wobec badanych oraz przemocy stosowanej między rodzicami, w której badani uczestniczyli³¹.

Jeżeli człowiek wykazuje stan gotowości do podjęcia określonego zachowania, podyktowanego osiągnięciem założonych celów, możemy mówić o motywacji. Niemal w większości przestępstw wyspecjalizowani praktycy mogą wskazać motywy, które kierowały działaniami sprawcy. O konkretnych motywach zabójstw można mówić dopiero, gdy człowiek jest świadomy podejmowanych czynności.

W genezie zabójstw popełnianych przez nieletnich wszystkie zaprezentowane powyżej elementy bardzo często pojawiają się w analizach kryminologicznych i psychologicznych dotyczących sprawców tego typu czynów. Istotne są zatem uwarunkowania społeczne, wpływ środków odurzających czy mass mediów. Jednak konieczne okazuje się bezpośrednio przeanalizowanie funkcjonowania danej jednostki jako sprawcy zabójstwa. Badania (przede wszystkim psychologów) w tym zakresie skupiają się na poznaniu osobowości i ogólnego funkcjonowania nieletnich sprawców zabójstw, co

³⁰ Tamże, s. 140-142.

³¹ Sołtysiak, Stasiński, 2003, s. 63.

zostało zaprezentowane w następnym podrozdziale niniejszej pracy.

OSOBOWOŚĆ I FUNKCJONOWANIE SPOŁECZNE NIELETNICH ZABÓJCÓW

Osobowość jest pewnym zbiorem cech danej osoby, które warunkują jej postępowanie, decyzje, zachowanie, okazywane względem siebie, ale także najbliższego otoczenia i zjawisk w nim zachodzących. Na strukturę osobowości składają się inteligencja, poglądy, zdolności, przekonania, temperament, potrzeby czy też odporność psychiczna. Osobowość reguluje postawy i zachowania danej jednostki, które odróżniają ją od innych, dlatego jeden czyn, w tym przypadku zabójstwo, może mieć wiele różnych obrazów.

Badania Katarzyny Badźmirowskiej-Masłowskiej młodocianych sprawców zabójstw w Polsce dotyczyły również analizy osobowości tych osób i ewentualnych zaburzeń występujących w tej sferze. Na podstawie wyników przedstawionych przez biegłych u prawie 90% badanych młodocianych sprawców przestępstw z art. 148 k.k. stwierdzono występowanie zaburzeń osobowości. Najczęściej podkreślano następujące cechy: nasilony egocentryzm, niewykształcenie uczuciowości wyższej, nieprawidłowy rozwój systemu wartości moralnych, niski poziom świadomości społecznej i zdolności do adaptacji (szczególnie w złożonych układach uczuciowo-emocjonalnych), labilność, nadpobudliwość, skłonność do zachowań popędowych (nieprzemysłanych), powierzchowność kontaktów z innymi ludźmi, chwiejność emocji i chłód uczuciowy, agresywność, niezaradność, skłonność do kumulowania napięcia emocjonalnego, nieumiejętność radzenia sobie z własnymi problemami, infantylnizm itp. Wymienione wyżej cechy zaburzeń osobowości z reguły kwalifikowano jako psychopatię lub charakteropatię. U młodocianych sprawczyń zabójstw biegli znacznie rzadziej stwierdzali występowanie zaburzeń osobowości niż to miało miejsce w zbiorowości mężczyzn. W badanej grupie w 58,3% przypadków stwierdzono głębokie zaburzenia. Według ustaleń zawartych w opiniach u 32,5% badanych podłożem powstałych zaburzeń było organiczne uszkodzenie ośrodkowego układu nerwowego³².

Badania nieletnich sprawców zabójstw i morderstw, ogniskując się na ich sylwetkach osobowościowych, przedstawia Małgorzata Sitraczyk. Dokonując tej analizy, autorka chciała wskazać na odmienną losów tych

---

³² Badźmirowska-Masłowska, 2000, s. 80-85.

osób i cech psychicznych, z jednoczesną próbą dokonania pewnych uogólnień, także w celu odpowiedzi na pytanie, dlaczego współczesna młodzież zachowuje się coraz brutalniej. Autorka podjęła się diagnozy następujących składników osobowości: poziom intelektualny, poziom neurotyzmu, ekstra-introwersji, psychotyizmu oraz lęku nieletnich sprawców zabójstw³³.

Wyniki badań Małgorzaty Sitarczyk przedstawiają się następująco³⁴:

I Poziom intelektualny - wśród badanych najliczniejszą grupę (55,4%) stanowią osoby, których zdolności intelektualne kształtują się na poziomie znacząco poniżej przeciętnej. Wśród pozostałych 32,5% to osoby o przeciętnych możliwościach intelektualnych, 6,3%- intelektualnie upośledzone i 5,5% o możliwościach intelektualnych kształtujących się zdecydowanie powyżej przeciętnej. Przedstawione wyniki potwierdziły, że obniżony poziom zdolności intelektualnych może powodować różnorodne problemy wychowawcze.

II Poziom neurotyzmu - wyniki badań w grupie nieletnich zabójców wskazują, że są to osoby o niskiej odporności na stres, drażliwe, lękliwe, skłonne do załamania nerwowego. Badani nieletni sprawcy zabójstw to osoby neurotyczne. Cechuje ich wrażliwość i chwiejność emocjonalna.

III Poziom ekstra- introwersji - pod tym względem znaczny procent nieletnich sprawców zabójstw (ok. 37%) uzyskało wyższe niż przeciętne nasilenie ekstrawersji. Ekstrawertycy są przeważnie energiczni, nie potrafią w pełni kontrolować swojego zachowania, a energię czerpią ze świata zewnętrznego, są towarzyscy i pod wpływem grupy przejawiają skłonności do nietypowych zachowań. Stosunkowo liczną, bo blisko 50%, grupę wśród badanych stanowią introwertycy, którzy zyskują energię w samotności, a tracą ją w towarzystwie, lubią ciszę, spokój i wolne tempo życia. Pozostali badani nieletni uzyskali wyniki w tym wymiarze świadczące o cechach ambiwertywnych, czyli zrównoważeniu cech ekstrawertywnych i introwertywnych.

IV Poziom psychotyizmu - badana grupa nieletnich zabójców w skali psychotyizmu otrzymała wyniki przeciętne, co pozwala wnioskować, że badani nie ujawniają cech typowych dla psychopatii.

V Poziom lęku - zbadana grupa nieletnich sprawców zabójstw to osoby lękliwe, o bardzo wysokim poziomie aktualnie odczuwanego napięcia,

---

33 Sitarczyk, 2005, s. 43-144.

34 Tamże.

które charakteryzuje niska odporność na stres, w efekcie łatwo wpadają w panikę, reagują agresją czy impulsywnością.

Jak widać na podstawie przytoczonych badań, osobowość nieletnich i jej elementy składowe mają znaczący wpływ na popełnienie określonych czynów zabronionych. Cechy osobowości niejednokrotnie determinują charakter czynu, sposób jego popełniania, motyw czy zachowanie sprawcy po dokonaniu przestępstwa. Istotne jest zatem zbadanie osobowości nieletnich sprawców zabójstw nie tylko w kwestii wyjaśnienia okoliczności zbrodni, ale również w celu zaplanowania skutecznych oddziaływań resocjalizacyjnych i wychowawczych.

Katarzyna Badźmirowska-Masłowska w badaniach młodocianych sprawców zabójstw dokonała charakterystyki środowiska rodzinnego badanych w kontekście ich funkcjonowania społecznego, szczególnie zwracając uwagę na strukturę rodziny, status społeczno-zawodowy, negatywne czynniki występujące w rodzinie itp. Z uzyskanych danych wynika, że większość młodocianych sprawców zabójstw (73%) pochodziło z rodzin pełnych, z rodzin zrekonstruowanych pochodziło 10% badanych, a z rodzin niepełnych - 17%, przy czym sytuacja rodzinna mężczyzn i kobiet była odmienna. Młodociani mężczyźni, sprawcy zabójstw wychowywali się częściej w rodzinach pełnych (75%) niż młodociane sprawczynie tych czynów (53%); pozostałe kobiety wychowywane były przez matki. Znaczna większość badanych nie zmieniała środowisk wychowawczych. Badani w większości pochodzili z rodzin, w których było troje i więcej dzieci (66,4%). Kolejnym ważnym elementem jest wykształcenie, umiejętności zawodowe i aktywność zawodowa rodziców nieletnich zabójców, co w dużej mierze decyduje o sytuacji ekonomicznej i statusie rodziny. Wiąże się to zarówno z zaspakajaniem potrzeb bytowych, jak i wyznaczeniem dążeń i aspiracji dzieci. Ogólnie poziom wykształcenia rodziców badanych sprawców zabójstw był bardzo niski (niepełne podstawowe i podstawowe - 60%), podobnie umiejętności zawodowe i pozycja społeczna badanych rodzin.

Kolejnym istotnym czynnikiem jest występowanie objawów demoralizacji w rodzinie, co może mieć wpływ na kształtowanie się u dziecka negatywnych wzorów zachowań. Prawie w 60% rodzin badanych młodocianych co najmniej jedno z rodziców nadużywało alkoholu. Rodziny te najgorzej wywiązywały się z podstawowych obowiązków w stosunku do badanych sprawców. Ponadto ustalono, że w rodzinach tych karanych było 17% ojców, natomiast nie stwierdzono karalności matek.

Ojcowie skazywani byli w większości za przestępstwa przeciwko mieniu oraz za znęcanie się nad rodziną. Ostatnim ważnym czynnikiem jest atmosfera wychowawcza w rodzinie, która ma zasadnicze znaczenie w ukształtowaniu się sylwetki dorastającego człowieka. Niestety badania wykazują, że ponad połowa sprawców zabójstw (54,5%) wychowywała się w rodzinach, w których pożycie rodziców można uznać raczej za niezgodne. Najczęstszą przyczyną tego był alkoholizm ojca.

O prawidłowym rozwoju sfery emocjonalnej, uczuciowej i intelektualnej decydują też więzi uczuciowe między dzieckiem a rodzicem. W ponad 1/3 rodzin sprawców zabójstw stwierdzono nieprawidłowy związek uczuciowy między badanym a obojgiem rodziców. Za nieprawidłowy uznano taki związek, w którym stwierdzono wzajemną negację lub obojętność albo odrzucenie badanego przez rodzica. Ponadto w rodzinach tych zauważono zły stan kontroli, zaobserwowano nadmiernie surowe albo nazbyt pobłażliwe metody postępowania z dziećmi lub zaniedbanie obowiązków opiekuńczych i wychowawczych przez rodziców, przy czym charakterystyczny był nadmierny rygorizm ze strony ojców i jednocześnie nadmierna tolerancja ze strony matek. Podsumowując, należy dodać, że młodociani sprawcy zabójstw stosunkowo często wychowywali się w rodzinach pełnych, nie były to jednak rodziny prawidłowe pod względem wychowawczym; często wręcz odwrotnie - dawały negatywne wzorce zachowań, uczyły funkcjonowania jedynie w świecie agresji³⁵.

W ocenie funkcjonowania społecznego młodzieży i charakterystyce środowisk, w których przebywają i wzrastają młodzi ludzie, nie należy zapominać o istotnej roli i wpływie środowiska koleżeńkiego i towarzyskiego.

Badając te środowiska młodocianych sprawców zabójstw, ustalono, iż ponad 13% badanych nie ma własnego środowiska koleżeńkiego. Sprawcy ci nie utrzymują żadnych znajomości towarzyskich, poza kontaktami wynikającymi z wykonywanej przez nich pracy lub uczestniczenia w zajęciach szkolnych. Biegli stwierdzili, że podstawowymi przyczynami takiej sytuacji są: nieumiejętność nawiązywania kontaktów z rówieśnikami i innymi osobami, niechęć do przebywania poza domem, skupianie się na własnych zainteresowaniach. Pozostali sprawcy mieli kolegów, z którymi spędzali czas wolny. Sprawcy w większości obracali się w środowiskach rówieśniczych (prawie 62%); pozostali w grupach mieszanych wiekowo,

---

35 Badźmirowska-Masłowska, 2000, s. 45-67.

w których często są osoby znacznie starsze od badanych tu młodocianych. Ponad 70% sprawców przebywało w towarzystwie osób, które uprzednio popełniały przestępstwa, zdemoralizowanych, nieprzystosowanych społecznie. Podsumowując uzyskane dane, można stwierdzić, że nieletni i młodociani sprawcy zabójstw bardzo często przebywają w niekorzystnych środowiskach koleżeńskich i towarzyskich, co może mieć wpływ na ich późniejsze zachowanie i postępowanie³⁶.

Analiza osobowości i funkcjonowania społecznego nieletnich i młodocianych sprawców zabójstw pozwala na stwierdzenie, że w większej mierze są to osoby nieprzystosowane społecznie. Jednostki te nieprawidłowo zachowują się, wykazują negatywne postawy wobec otoczenia, a spowodowane jest to najczęściej przez czynniki biopsychiczne sprawców oraz uwarunkowania społeczne, które bezpośrednio oddziałują na zabójców.

RESOCJALIZACJA NIELETNICH I MŁODOCIANYCH SPRAWCÓW ZABÓJSTW

Resocjalizacja to proces swoistej naprawy moralnej i obyczajowej człowieka, przypominający przebieg zdrowienia z przewlekłej choroby, którą jest wykolejenie przestępcze lub obyczajowe, a szerzej - ponowna, prawidłowa socjalizacja, której efektem ma być ukształtowane, odpowiednio wrażliwe sumienie osób, nie tylko popełniających przestępstwa, ale także uzależnionych, zaburzonych osobowościowo, bezradnych, aby dzięki owej resocjalizacji mogły wykształcić cały system mechanizmów i dynamizmów osobowościowych, sprzyjających utrzymaniu równowagi procesów pozwalających jednostce na pewien zakres kontroli nad otoczeniem i nad sobą, przynajmniej w takim stopniu, aby nie dominowała motywacja antagonistyczno-destruktywna, a jednostka nie krzywdziła innych i siebie samej³⁷. Zatem wychowanie resocjalizujące jest świadomym, celowym oddziaływaniem na osoby wykolejone lub niedostosowane społecznie w celu wyposażenia ich we właściwe postawy i zachowania lub/i redukcji niewłaściwych nawyków.

Proces resocjalizacji dokonuje się w tzw. rzeczywistości wychowawczej, która najczęściej jest ukazywana jako zbiór obiektów lub faktów wychowawczych. Obiektami wychowawczymi w tym ujęciu są osoby wychowu-

---

36 Badźmirowska-Masłowska, 2003, s. 50-52.

37 Urban, Stanik, 2008, s. 234.

jące i nauczające, specjalnie do tego przygotowane, osoby wychowywane oraz warunki determinujące przebieg i strukturę procesu wychowawczego (metody, techniki organizowania sytuacji wychowawczych). Faktami wychowawczymi są kompleksy zdarzeń zachodzących między osobami uczestniczącymi w procesie resocjalizacji, czyli wzajemne wpływy, relacje, sprzężenia, które określa się jako stosunki wychowawcze. Proces wychowania resocjalizującego jest ciągiem następujących po sobie faktów wychowawczych, których istota polega na przywracaniu zaburzonej równowagi między dążeniem jednostki resocjalizowanej do zachowań własnej autonomii a dążeniem społeczeństwa do podporządkowania jej własnym normom zachowania, które są powszechnie akceptowane. Resocjalizacja jest odmianą procesu wychowawczego, który z jednostki wadliwie przystosowanej do wymogów życia społecznego czyni jednostkę ponownie socjalizowaną, tzn. uspołecznioną, samodzielną i twórczą³⁸.

Podstawą podjęcia oddziaływań resocjalizacyjnych jest zbadanie stanu wyjściowego, czyli zdobycie integralnej wiedzy o funkcjonowaniu jednostki. Temu zadaniu służy diagnoza resocjalizacyjna. Właściwie przeprowadzona diagnoza psychospołeczna powinna spełniać trzy podstawowe funkcje: wyjaśniającą stan rzeczy, prognostyczną i projektującą przyszłe stany oraz wskazującą środki, które pozwolą na realizację projektowanych stanów rzeczy. Niezwykle ważne jest przeprowadzanie nie tylko diagnozy negatywnej, wyjaśniającej przyczyny i mechanizmy zachowań zaburzonych czy asocjalnych, ale również diagnozy pozytywnej wskazującej na pozytywne właściwości i mechanizmy funkcjonowania nieletniego, inaczej „mocne strony”, na których można się oprzeć, tworząc program oddziaływań. Zatem podstawowymi obszarami diagnozowania resocjalizacyjnego nieletnich są:

- a) czynniki psychoorganiczne i somatyczne,
- b) procesy poznawcze (funkcje intelektualne, zdolności, zainteresowania, hobby),
- c) procesy wykonawcze (sprawność motoryczna, siła reakcji, zdolności werbalizacyjne),
- d) procesy emocjonalno-motywacyjne,
- e) mechanizmy osobowości (potrzeby, postawy, obraz siebie, obraz świata, umiejscowienie kontroli, mechanizmy obronne osobowości),
- f) normy i wartości,

---

38 Tamże, s. 234-235.

- g) poziom samoświadomości,
- h) rodzaje i sposób funkcjonowania środowisk społecznych, w których jednostka przebywa,
- i) specyficzne czynniki sytuacyjne mające wyraźny wpływ na zachowanie jednostki.³⁹

Opis diagnostyczny wszystkich wspomnianych obszarów służy niewątpliwie celom praktycznym. Tylko całościowe poznanie jednostki, jej sposobu funkcjonowania, możliwości daje szansę skuteczności w działaniach resocjalizacyjnych. Dzięki takim informacjom można bez problemu zaprojektować zarówno indywidualne, jak i grupowe oddziaływania. Pojawia się możliwość wykorzystania najmniej spodziewanych elementów związanych z funkcjonowaniem jednostki, aby praca wychowawcza i terapeutyczna przyniosła oczekiwane rezultaty, nawet w przypadku nieletnich sprawców zabójstw.

Zabójstwo zaliczane jest do kategorii przestępstw gwałtownych, traktuje się je również jako skrajny przejaw przemocy. Taka sytuacja budzi jednoznacznie negatywne reakcje społeczeństwa domagającego się zastosowania najsurowszych kar, chodzi przede wszystkim o izolację takich osób od społeczeństwa na wiele lat. Nie należy jednak zapominać o wychowawczej funkcji kary, nawet w przypadku sprawców zabójstw. Praca z tego typu sprawcami wymaga odpowiednio dobranych, zindywidualizowanych form oddziaływań resocjalizacyjnych, zwłaszcza w przypadku nieletnich sprawców zabójstw, którzy w większości powrócą po pewnym czasie do życia na wolności. W praktyce idea indywidualizacji umożliwiająca zróżnicowanie zakresu oddziaływań penitencjarnych realizowana jest poprzez możliwość odbywania kary pozbawienia wolności w różnych systemach: zwykłym, programowego oddziaływania lub terapeutycznym, oraz w różnych rodzajach i typach zakładów karnych⁴⁰.

Według Kodeksu karnego (art. 54 § 1 k.k.) nieletni i młodociani sprawcy przestępstw obligatoryjnie kierowani są do systemu programowanego oddziaływania. Ze względu na zróżnicowane zaburzenia psychofizyczne, osobowościowe taka praca może odbywać się w systemie terapeutycznym.

System programowanego oddziaływania jest systemem szczególnie nakierowanym na resocjalizację. Podstawą wykonywania kary jest indywidualny program oddziaływania opracowany przy współudziale

---

³⁹ Potempska, 1999, s. 21-25.

⁴⁰ Kowalczyk – Jamnicka, 2009, s.182-183.

skazanego⁴¹. Powinien on zawierać cele etapowe oraz cel końcowy resocjalizacji, czyli zalecenia dotyczące osadzenia więźnia w określonym mikrośrodowisku społecznym, sposobu zagospodarowania czasu wolnego, kształcenia, zatrudniania, sposobu rozliczania więźnia (w przypadku jego niesubordynacji czy pozytywnego zachowania), sugestie w zakresie uzyskania dobrej komunikacji, sugestie co do pomocy więźniowi, zalecenia dotyczące poziomu i jakości utrzymywania kontaktów z rodziną, zalecenia dotyczące zabezpieczenia więźnia przed zagrożeniami ze strony innych więźniów oraz kwestie społecznego i materialnego przygotowania więźnia do opuszczenia zakładu⁴². System ten daje możliwość bezpośrednich, indywidualnych oddziaływań na skazanego. Jest niewątpliwie aktywną formą pracy wychowawczej, która angażuje zarówno samego skazanego, jak i personel więzienny.

W Polsce nie realizuje się odrębnych programów oddziaływań adresowanych do sprawców zabójstw, mogą oni uczestniczyć w formach przewidzianych ustawowo oraz programach alternatywnych. Propozycję oddziaływań resocjalizacyjnych dla tej grupy sprawców prezentuje Małgorzata Kowalczyk–Jamnicka⁴³. Według niej komplementarny układ oddziaływań powinien odwoływać się do czterech grup czynników ryzyka powiązanych z popełnieniem przestępstwa:

- zdiagnozowane zmienne osobowościowe (m.in. zachowania agresywne, zaburzona samoocena);
- zdiagnozowane zmienne socjalizacyjne (m.in. zaburzone relacje w środowisku rodzinnym);
- czynniki sytuacyjne (uzależnienie od alkoholu, narkotyków, substancji psychoaktywnych, przeżywane sytuacje trudne o charakterze długotrwałym, sytuacje bliskie odgrywające rolę bodźca spustowego);
- umiejętności i sprawności życiowe (m.in. brak umiejętności organizacji czasu wolnego, niski poziom kompetencji społecznych, niski poziom wykształcenia, brak aktywności zawodowej).

W pierwszym obszarze szczególne znaczenie mają poziom, rodzaj i kierunek agresji. Należy zwrócić uwagę na ewentualne zaburzenia samooceny sprawcy. Takie zaburzenia sfery osobowościowej wymagają podjęcia działań korygujących w ramach oddziaływań terapeutycznych. Przykładowo zalecany jest udział w programie ART, umożliwiającym redukcję

41 Linowski, 2003, s. 12.

42 Machel, 2004, s. 87-88.

43 Kowalczyk – Jamnicka, s. 190-191.

deficytów behawioralnych związanych z relacjami interpersonalnymi, a ponadto pozwalający na wyćwiczenie umiejętności prospołecznych oraz eliminowanie zaburzeń emocjonalnych poprzez trening kontroli złości. Działania adresowane do sprawców zabójstw na tle seksualnym powinny uwzględniać możliwość redukcji napięć i podwyższenie poziomu empatii, a także kształtowanie motywacji, identyfikowanie czynników odgrywających rolę bodźców spustowych, uruchamiających cykl reakcji sprawcy. W drugim obszarze istotny jest charakter więzi rodzinnych. Korzystne jest podtrzymywanie tych więzi i poprawianie wzajemnych relacji (listy, rozmowy telefoniczne, widzenia). Zaleca się tu współpracę z pracownikami socjalnymi, którzy nawiązują bezpośredni kontakt z rodzinami sprawców, zaoferują im udział w terapii lub udział wsparcia. Utrzymanie tych relacji może ograniczyć potrzebę substytuowania ich znajomościami przestępczymi. W trzecim obszarze czynników ryzyka należy zwrócić uwagę na spożywanie/ używanie środków zmieniających świadomość (alkohol, narkotyki). Zalecany jest tu udział w terapii dla osób uzależnionych. Natomiast utrwalone nieadekwatne mechanizmy obronne związane z przeżywaniem sytuacji trudnych mogą być modyfikowane poprzez udział w programie „Szkoła życia”, umożliwiającym zmianę hierarchii wartości oraz relacji osobowych z bliskimi, a także ze współosadzonymi. W ostatnim obszarze projektowanie działań resocjalizacyjnych powinno odwoływać się do zdiagnozowanych predyspozycji jednostki, jej nierozwiniętych potencjałów twórczych. Poza działaniami aktywizującymi i uzupełniającymi kwalifikacje tych osób, można wykorzystać formy twórczej resocjalizacji (WZT, drama, muzykoterapia itp.)⁴⁴.

Podsumowując, należy zaznaczyć, iż istotną rolę w podejmowaniu oddziaływań wobec nieletnich sprawców zabójstw jest przeprowadzenie szczegółowej diagnozy resocjalizacyjnej. Następnie można opracować zindywidualizowane zamierzenia do pracy wychowawczej w oparciu o uzyskane informacje oraz poznanie tła motywacyjnego popełnionego czynu. Analiza osoby, kontekstu sytuacyjnego i życiowego sprawcy oraz samego czynu daje szansę na efektywność zaplanowanych oddziaływań. Nieletni i młodociani są grupą młodych ludzi podatnych na modyfikacje systemu wartości i sposobu zachowań, dlatego wczesna i właściwie zorganizowana praca resocjalizacyjna może przynieść pożądane skutki.

---

44 Tamże, s.191-193.

CZYNNIKI SPRZYJAJĄCE RESOCJALIZACJI NIELETNICH

Wzrost przestępczości wśród nieletnich, a zwłaszcza coraz większa liczba czynów noszących znamiona nawet zbrodni wywołuje wśród społeczeństwa bardzo negatywne reakcje. Powstają zarzuty o poważnych błędach wychowawczych, ale również o nieskuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych. Nie należy jednak zapominać, iż efektywność oddziaływań zależy nie tylko od samych działań podejmowanych w placówce penitencjarnej, ale przede wszystkim wpływ mają czynniki tkwiące w samym skazanym oraz w środowisku, do którego dana jednostka powraca.

Readaptacja społeczna, czyli ponowne przystosowanie jednostki do czynnego i samodzielnego życia, wyrażającego się w pełnieniu ról społecznych związanych z podstawowymi sferami i płaszczyznami ludzkiej egzystencji, jest nadrzędnym celem w pracy resocjalizacyjnej ze sprawcami różnych przestępstw. Proces readaptacji społecznej jest ściśle związany z resocjalizacją, ponieważ istota readaptacji jednostki sprowadza się do zmiany przynależności społecznych jednostki i ponownego procesu jej identyfikacji z nowymi grupami i rolami społecznymi, więc cały ten proces stanowi ukoronowanie podejmowanych wobec niej oddziaływań resocjalizacyjnych⁴⁵.

Czynniki warunkujące zarówno proces resocjalizacji, jak i readaptacji społecznej można podzielić na trzy podstawowe grupy, tkwiące w jednostce, w środowisku społecznym oraz bezpośrednio związane z działaniem zakładu penitencjarnego czy poprawczego.

W pierwszej grupie podstawowym czynnikiem warunkującym proces readaptacji społecznej byłego przestępcy do harmonijnego uczestnictwa w życiu społecznym jest niewątpliwie poziom jego wykolejenia i towarzysząca temu stygmatyzacja ze strony znaczących grup i instytucji społecznych oraz dewiacyjna tożsamość rozwijająca się w efekcie dysocjalnej socjalizacji. To wszystko lokuje wykolejoną jednostkę w środowisku przestępczym, gdzie przez mechanizmy uczenia się i identyfikacji postępuje proces jej zadomowienia się w środowisku i jego podkulturze⁴⁶.

Niewątpliwie ważnym czynnikiem wpływającym na sukces resocjalizacji są indywidualne cechy sprawcy. Istotne jest zdiagnozowanie osobowości, temperamentu, poziomu rozwoju intelektualnego, stanu zdrowia

45 Urban, Stanik, 2008, s. 182-183.

46 Tamże, s.184.

i predyspozycji. Temu zadaniu służy omówiona wcześniej diagnoza psychopedagogiczno-resocjalizacyjna. Indywidualne cechy sprawcy oraz jego stosunek do norm i zasad panujących w społeczeństwie ma pierwszorzędne znaczenie w skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych i możliwości społecznej readaptacji po opuszczeniu zakładu penitencjarnego.

Pozostając przy czynnikach bezpośrednio związanych z osobą sprawcy przestępstwa, należy zaznaczyć, iż istotna jest postawa nieletniego zarówno wobec resocjalizacji, jak i w stosunku do popełnionego czynu. Jeżeli nieletni ma poczucie winy, rozumie, że jego działanie było niewłaściwe, a w jego postawie pojawia się chęć zadośćuczynienia ofierze lub jej najbliższemu, możemy mówić o częściowym sukcesie. Mimo to, zadaniem specjalistów zatrudnianych w placówkach penitencjarnych jest zbadanie, czy ta postawa jest autentyczna, a podejmowane decyzje w pełni świadome.

Kolejnym czynnikiem są predyspozycje, zdolności i umiejętności drzemące w osobie sprawcy. We współczesnej metodologii resocjalizacyjnej wiele programów i oddziaływań opiera się właśnie na tych kwestiach. Między innymi istotą twórczej resocjalizacji jest próba przemiany młodego przestępcy, a właściwie wykreowania odmiennych od dotychczasowych parametrów jego tożsamości, które decydują o jakości kontaktów z innymi ludźmi. Głównym celem praktycznych zabiegów twórczej resocjalizacji jest przemiana tożsamości indywidualnej i społecznej nieprzystosowanej społecznie młodzieży przez wychowawcze stymulowanie rozwoju jej struktur poznawczych i twórczych oraz wyposażenie jej w nowe indywidualne i społeczne kompetencje. Zabiegi te, przybierające metodyczną postać na przykład pracy teatralnej, sportowej, doświadczeń dramowych, plastycznych czy muzycznych, mogą wykreować odmienne parametry osobowe młodego człowieka. Ważne jest zatem dobre poznanie jednostki, aby przeprowadzić korektę jej dotychczasowych dewiacyjnych zachowań i postaw, lecz przede wszystkim przez jej wewnętrzny rozwój. Rozwój ten jest rozumiany nie jako dostarczanie konkretnej wiedzy szkolnej, czy dydaktyczne kształtowanie poprawnych społecznie postaw, ale jako odkrycie i rozwijanie jej potencjałów i talentów⁴⁷.

Większej efektywności procesu resocjalizacji nieletnich przestępców sprzyja utrzymywanie kontaktów z rodziną i środowiskiem zewnętrznym. Nieocenioną rolę odgrywa właśnie wsparcie i pomoc tychże środowisk.

Ostatnia grupa czynników warunkujących proces resocjalizacji nieletnich sprawców przestępstw, w tym również zabójców, tkwi w samej

⁴⁷ Konopczyński, 2007, s.11-15.

placówce penitencjarnej. Organizacja i przebieg resocjalizacji w tym szczególnym miejscu zależy od kilku okoliczności. Przede wszystkim od funkcjonariuszy więziennych, ich cech, wiarygodności i autentyczności, skuteczności przekazu itp.⁴⁸

Personel resocjalizacyjny odpowiada za diagnostykę resocjalizacyjną, za stawianie prognoz resocjalizacyjnych, za konstruowanie indywidualnych planów, za ich wykonanie, monitoring i ocenianie. W tym sensie bierze odpowiedzialność za realizowaną pracę korekcyjną, jej poziom merytoryczny i skuteczność oraz losy swoich wychowanków. Podstawową właściwością kontaktu kadry z wychowanymi jest umiejętność dobrej komunikacji. Ważne jest tzw. sprzężenie zwrotne, czyli wymiana istotnych informacji między obiema stronami. Kolejną cechą jest sprawiedliwość, czyli postępowanie zgodnie z poczuciem etyki, nakazami moralności i obiektywność. Personel resocjalizacyjny powinien być także sprawny. Chodzi tu o sprawność fizyczną i psychiczną. Wielu autorów zwraca uwagę na takie cechy personelu, jak spostrzegawczość, umiejętność prawidłowej oceny, życzliwość oraz umiejętność zagwarantowania poczucia bezpieczeństwa i akceptacji. Wychowawca powinien być również odporny psychicznie oraz asertywny w kontaktach z podopiecznymi. Ważną cechą jest autentyczność, która pozwala na atmosferę zaufania. Ponadto podstawowym warunkiem podjęcia działań resocjalizacyjnych są kwalifikacje zawodowe personelu. Odpowiednie przygotowanie zawodowe, tj. wiedza i umiejętność jej wykorzystania są gwarancją realizacji tych zadań. Personel resocjalizacyjny znajduje się w specyficznej sytuacji, dlatego wymaga się od niego profesjonalizmu i kompetencji, aby można było mówić o wykorzystaniu wszystkich możliwości skutecznej resocjalizacji⁴⁹.

Młodzi ludzie, którzy weszli w konflikt z prawem, dopuścili się poważnych czynów zabronionych po opuszczeniu zakładu poprawczego lub karnego potrzebują przede wszystkim opieki i pomocy od dorosłych. Proces usamodzielnienia w takim przypadku jest procesem bardzo trudnym, zwłaszcza jeżeli spotka się taka osoba z ciągłym oporem, niechęcią, wrogością lub nawet nienawiścią. Nie może liczyć na pomoc najbliższych lub społeczeństwa lokalnego. Jest ofiarą stygmatyzacji z brakiem realnych możliwości naprawienia swojego zachowania. Dlatego wskazuje się na liczne możliwości, które dają szansę społecznej readaptacji, w prze-

---

48 Urban, Stanik, 2008, s. 340.

49 Urban, Stanik, 2008, s. 217-238.

ciwnym razie nieletni sprawca powróci na drogę przestępczą, na której z łatwością znajdzie swoje miejsce, poczucie akceptacji i przynależności. W związku z tym cały proces resocjalizacji okaże się zbędny.

ZAKOŃCZENIE

Zachowania agresywne i przemoc stały się domeną wśród dzieci i młodzieży, bez względu na środowisko, w którym się wychowują. Zjawisko to skłania do refleksji nad systemem norm i wartości współczesnych młodych ludzi. Udział tej grupy wiekowej w różnych rodzajach dewiacji społecznej jest coraz bardziej wyraźny, na co wskazują badania empiryczne wielu autorów. Działania agresywne młodzieży są coraz dotkliwiej odczuwane przez społeczeństwo. Zazwyczaj pierwszym sygnałem są na pozór niewinne zachowania, które później popychają coraz głębiej do przestępczej działalności.

Jak dowodzi interpretacja statystyk policyjnych, w strukturze przestępczości społeczeństwa duży udział mają nieletni i młodociani. Wśród czynów popełnianych przez tę grupę ludzi dominują przestępstwa przeciwko mieniu oraz tak zwane przestępstwa gwałtowne (przeciwko zdrowiu i życiu). Najpoważniejszym jest czyn z art. 148 k.k. - zabójstwo.

Zgromadzone w pracy badania, statystyki i analizy niewątpliwie przyczyniają się do pogłębienia wiedzy o przestępczości nieletnich, a usystematyzowana wiedza może sugerować wskazówki dotyczące postępowania diagnostycznego w sprawach karnych nieletnich i młodocianych.

BIBLIOGRAFIA

1. Badźmirowska-Masłowska K. (2000), *Młodociani sprawcy zabójstw w Polsce*, Kraków, wyd. Zakamycze.
2. Badźmirowska-Masłowska K. (2003), *Sylwetki psychospołeczne młodocianych sprawców zabójstw*, [w:] W. Ambrozik, F. Zieliński (red.), *Młodociani mordercy*, Poznań, wyd. Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
3. Daszkiewicz K. (1997), *Ciężkie zabójstwa (nowe regulacje w prawie karnym)*, „Monitor prawniczy”, nr 12.
4. Hołyst B. (2004), *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa, wyd. Lexis Nexis.

5. Kępiński A. (1972), *Psychopatologia nerwic*, Warszawa, wyd. Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich.
6. *Kodeks Karny. Komentarz*, (2000), Warszawa, wyd. Lex.
7. Kokot R. (2001), *Zabójstwo kwalifikowane*, Wrocław, wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego.
8. Konopczyński M. (2007), *Metody twórczej resocjalizacji*, Warszawa, wyd. PWN.
9. Kowalczyk M. H. (2010), *Zabójcy i mordercy. Czynniki ryzyka i możliwości oddziaływań resocjalizacyjnych*, Kraków, wyd. Impuls.
10. Kowalczyk – Jamnicka M. (2009), *Możliwości resocjalizacji sprawców zabójstw*, [w:] A. Jaworska (red.), *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, Kraków, wyd. Impuls.
11. Linowski K. (2003), *Zasady i etapy tworzenia indywidualnego programu oddziaływania na skazanych*, „Opieka Wychowanie Terapia”, nr 3.
12. Machel H. (2004), *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*, Gdańsk, wyd. Uniwersytetu Gdańskiego.
13. Mazur A. (2010), *Wiedza potoczna młodzieży gimnazjalnej na temat przestępstw popełnianych przez nieletnich*, Lublin (nieopublikowana praca magisterska).
14. Okoń W. (2001), *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa, wyd. Żak.
15. Ostrowska K., Surzykiewicz J., *Zachowania agresywne w szkole. Badania porównawcze 1997 i 2003*, Warszawa, wyd. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.
16. Potempska E. (1999), *Przedmiot, zakres i cele diagnozy w resocjalizacji nieletnich*, „Opieka Wychowanie Terapia”, Nr 2.
17. Sitarczyk M. (2005), *Nieletni sprawcy zabójstw. Sylwetki psychologiczne*, Lublin, wyd. UMCS.
18. Skorny Z. (1989), *Mechanizmy regulacyjne ludzkiego zachowania*, Warszawa, wyd. PWN.
19. Sołtysiak T., Stasiński K. (2003), *Nieletni i młodociani rodzicobójcy*, [w:] W. Ambroziak, F. Zieliński (red.), *Młodociani mordercy*, Poznań, wyd. Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
20. Stańdo- Kawecka B. (2007), *Prawo karne nieletnich od opieki do odpowiedzialności*, Kraków, wyd. Wolters Kluwer Polska.
21. Surzykiewicz J. (2000), *Agresja i przemoc w szkole: uwarunkowania*

socjoekologiczne, Warszawa, wyd. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno- Pedagogicznej.

22. *Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich* (tekst jednolity: Dz. U. 1982 nr 25 poz. 228).
23. Urban B., Stanik J. M. (red.), (2008), *Resocjalizacja*, tom I i II, Warszawa, wyd. PWN.
24. Urban B. (1999), *Zachowania dewiacyjne młodzieży*, Kraków, wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego.